

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 378.1

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ

*С. М. Макуха, доктор економічних наук, професор
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого*

Проаналізовано взаємозв'язок економіки і права в контексті підготовки юридичних кадрів. Доведено необхідність підвищення якості економічної підготовки юристів і визначено основні напрями розв'язання цієї проблеми. Особливу увагу приділено підвищенню ролі і значення економічних знань у процесі правотворчої діяльності.

Ключові слова: економіка, право, економічна політика, реформування, нова педагогічна модель.

Актуальність проблеми викликана значними втратами українського суспільства внаслідок світової фінансово-економічної кризи, глибина якої продемонструвала слабкість інституціональної системи нашої держави. Серед складових рейтингу України щодо її конкурентоспроможності (розмір ринку, стан освіти, ефективність ринку праці, інноваційний потенціал, інфраструктура, макроекономічна стабільність, ступінь розвитку фінансового ринку, технологічний рівень та ін.) останнє, 115 місце належить якості інститутів.

Саме інституціональна неспроможність значною мірою не дає змогу оптимально здійснювати експортно-імпортні операції, залучати масштабні внутрішні та зовнішні інвестиції, що забезпечують структурну перебудову економіки та можливість впровадження інноваційної моделі економічного розвитку. Остання, на нашу думку, значною мірою зумовлена недостатньою економічною підготовкою юридичних кадрів у системі законодавчої та виконавчої влади.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблеми взаємозв'язку економіки і права та його вплив на здійснення суб'єктивних прав і обов'язків розглядалися в роботах М. Бердяєва, Л. Ерхарда, В. Косинського, Р. Лівшиця, К. Маркса, Н. Михайлової, Т. Осадчого, А. Петрова, А. Піголкіна, К. Поппера, В. Рижикова, М. Туган-Барановського, М. Фрідмана, Ф. Хайека, В. Хропаню-

ка та ін. Дослідження спрямовувалися на аналіз впливу економічного стану суспільства на параметри правової системи, включаючи правосвідомість громадян, законодавство, ефективність його реалізації. Значна увага приділялася також зворотному впливу норм права на ефективність господарювання і соціально-економічний прогрес.

Формулювання цілей. Однак численні роботи щодо зазначеної проблематики не торкалися взаємозв'язку економіки і права в контексті підготовки юридичних кадрів, від рівня професіоналізму яких значною мірою залежить добробут суспільства. Саме тому автор статті ставить за мету: довести необхідність посилення економічної підготовки юристів, визначивши основні напрями розв'язання цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Встановлення взаємозв'язку між економікою і правом — надзвичайно складне методологічне і практичне питання. Відомо, що в нормах права відбиваються та фіксуються принципи організації економічної системи, інтереси різних груп населення і суб'єктів господарювання. Більш того, правові норми (закони, укази, інструкції) є однією із форм управління і регулювання економічного розвитку, запровадження певної економічної політики держави. У цьому плані юриспруденцію можна розглядати як безпосереднє продовження економічної науки, а державу — як економіко-правовий інститут, що створює певні суспільні блага економічного і правового характеру, необхідні для соціально справедливих розвитку суспільства.

Як зазначав М. Туган-Барановський, метою державного регулювання є досягнення прогресивного суспільного розвитку на основі визначення і стимулювання найбільш суспільно ефективних галузей народного господарства [1, с. 13]. Отже, законодавство та інші правові норми не можуть відриватися від об'єктивних економічних умов і щоденних потреб суб'єктів господарювання. Так, відомий український політеконом минулого століття, фахівець з аграрних проблем, професор В. Косинський уважав, що право має спиратися на наявні сили суспільства, повинно рахуватися з цими силами і законами їх розвитку, йти їм назустріч.

З другого боку, залишати суспільні сили без відповідної юридичної організації — значить не давати їм виходу, що може призвести до відсталості у розвитку певних сторін суспільного життя або навіть іноді викликати надзвичайно тяжкі суспільні потрясіння. «І те, і інше рівноцінно суспільному лихові». Ті інститути суспільного життя (включаючи й правові. — С. М.), які не базуються на суспільних потребах та силах, за словами В. Косинського, «змиваються історичною течією життя».

Один із провідних політологів сучасної Росії М. Н. Марченко зауважує: «Зрозуміло, можна й потрібно сперечатися з тими положеннями теорії першості економіки над державою і політикою, які абсолютизують економічний

чинник, намагаються пояснити всі явища, що відбуваються в суспільстві, і події лише економічними причинами, ототожнюють соціальне з економічним та ін. Але не можна заперечувати те, що було багаторазово підтверджене самим життям, багатовіковою історією розвитку людського суспільства і у цьому сенсі стало очевидним. А саме — що економічний розвиток в остаточному підсумку, в загальному і цілому, визначає собою основні тенденції і напрямки політичного, ідеологічного, духовного розвитку суспільства, а не навпаки» [2, с. 135–136].

На думку фахівця в галузі теорії держави і права В. Н. Хропанюка, «з одного боку, економічні потреби суспільства об'єктивно породжують необхідність правової форми регулювання економічних відносин, юридичного закріплення і охорони різних форм власності. З другого боку, правова форма економічних відносин є не просто необхідністю, а виконує активну організуючу функцію і тому глибоко проникає в економічне життя суспільства як важливий компонент механізму економічних процесів» [3, с. 143].

Отже, оскільки право разом з економічною теорією формують економічну політику держави, останню слід розглядати як економіко-правовий інститут, що створює певні суспільні блага економічного і правового характеру, необхідні для соціально справедливого розвитку суспільства.

Тісний зв'язок та взаємозалежність зазначених життєво важливих наук дозволяють зробити висновок про те, що представники законодавчої влади, ухвалюючи життєво важливі закони у галузі господарського життя, мають бути економічно освіченими. Відомо багато історичних прикладів, коли синтез економічних і правових знань керманів держави та їх команд давав змогу проводити економічні реформи, здатні досягати видатних результатів і вести суспільство шляхом прогресу до соціально-економічного процвітання.

Так, у 20-ті роки ХХ ст. прекрасна юридична та економічна освіта, здобута у Парижі Григорієм Сокольниковим — народним комісаром фінансів, дозволила в короткий строк здійснити грошову реформу в Росії. Її результатом стала стабільна грошова одиниця. Червонець шанувався і був більш ваговою валютою, ніж долар. Однак успіх грошової реформи ґрунтувався на реформуванні економіки, подоланні наслідків «воєнного комунізму».

Економічна реформа Г. Сокольникова передбачала:

- 1) прискорений розвиток селянського господарства;
- 2) створення ємного внутрішнього ринку, що дозволило розвивати експорт сільськогосподарської продукції, забезпечити загальне зростання виробництва і торгівлі;
- 3) формування ринку для легкої промисловості на основі розвитку селянського господарства;
- 4) нагромадження коштів для важкої індустрії шляхом розвитку легкої промисловості разом із зростаючим землеробством.

Ця реформа ґрунтувалася на використанні цивілізованих форм господарювання (банки, біржа, цінні папери). Вона за визначенням була протилежною тому напрямку, яким пішла наша історія: загнати селян у колгоспи, довести до голодомору, але швидко зібрати кошти для індустріалізації.

Інший великий реформатор — Микола Кондратьєв. Здобув юридичну освіту в Петербурзькому університеті, але став відомим усьому світові економічним пророком. Глибокі знання права та економіки дозволили йому прогнозувати розвиток світової економічної кон'юнктури на 40–50 років. Його методологією користується світова економічна наука й дотепер. Свого часу цим людям довелося виправляти помилки В. Леніна щодо економічної політики, які, до речі, він сам усвідомив, і запропонував перехід від «воєнного комунізму» до нової економічної політики. На жаль, доля не залишила йому часу для її завершення.

Зазначені історичні факти не тільки свідчать про важливість поєднання економічних та юридичних знань представників політичної еліти, але й підкреслюють роль і значення особистості в історії розвитку національної та світової економік. Економічна історія переконливо доводить, що тільки ті програми, які побудовані на ґрунтовній якісній юридичній освіті, глибоких дослідженнях світової економічної практики, здатні забезпечити успішне реформування економіки.

Реформи — це доленосні, радикальні зміни у житті суспільства. Вони потребують усвідомлення ступеня взаємозалежності економіки і права, гармонійного способу їх взаємодії. Серед них особливе місце посідають ті, що конкретизують і закріплюють економічні відносини, передбачені певною економічною політикою держави, тобто виступають формою управління і регулювання економічних процесів. Протягом століть економічна теорія виконує роль лоцмана щодо економічної політики держави, обґрунтовуючи економічну поведінку всіх гілок влади, кожного суб'єкта господарювання. Реалізуючи внутрішню та зовнішню економічну політику, держава впливає на різні сторони економічного життя, застосовуючи як адміністративно-правові, так і суто економічні важелі впливу.

Відсутність гармонійної взаємодії економіки і права з усією силою драматизму виявилася на усіх етапах невдалого реформування аграрного сектору України, коли застосування правових документів, що передбачали реструктуризацію колективних сільськогосподарських підприємств і на їх основі створення юридичних осіб ринкового типу, були або передчасними, або запізними.

При всій загальновідомій неефективності колгоспного виробництва воно забезпечувало зайнятість працівників села і наявність соціальної інфраструктури. Руйнації зазначеної організаційної форми мали б передувати заходи,

спрямовані на завершення роботи з економічного оцінювання землі, створення низки кооперативів з обслуговування виробництва і збуту продукції, підготування нормативно-правових актів, що забезпечують прозорість та ефективність створення ринку землі.

Отож, на нашу думку, саме невідповідність законодавчого регулювання земельних відносин поточним потребам економічного розвитку аграрного виробництва призвела до криміналізації відносин власності на землю та загострення соціально-економічних проблем сільського господарства.

Іншим, але не останнім прикладом невідповідності поточного законодавства потребам економічного розвитку можуть слугувати документи, що практично ліквідували спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ) в Україні. Чи була потреба саме в такій формі організації економіки, коли приймалися відповідні закони щодо створення та функціонування зон? Так, СЕЗ, особливо технологічного спрямування, у всьому світі довели свою високу ефективність як засіб розв'язання проблем депресивних територій, залучення іноземного капіталу та реалізації інноваційної моделі держави.

Однак, починаючи з 2005 р., СЕЗ в Україні відповідними законодавчими актами позбавили наданих їм пільг, що практично припинило їх існування. Зазначена форма організації економіки була принесена в жертву фіскальній доцільності. Цей факт свідчить не тільки про невідповідність правового регулювання об'єктивним потребам економічного розвитку, а й про нестабільність законодавства. Наразі відчуття значної ролі технологічних СЕЗ у забезпеченні вкрай необхідного інноваційного розвитку держави спонукало її керівників відновити технологічні зони.

Наведені факти свідчать про те, що сьогодні одним із найважливіших пріоритетів державної політики є підготування і підвищення освітнього рівня держслужбовців, особливо управлінської еліти. Необхідно, щоб керівники і економісти з європейською освітою, вільним володінням іноземною мовою, знанням кодексу дипломатичних та міжнародних переговорів стали правилом, а не винятком з нього [4, с. 216].

Отже, нормативно-правові акти в умовах трансформації суспільства мають бути високоякісним продуктом юристів-фахівців у галузі господарського, фінансового, міжнародного приватного та інших галузей права. Дієвість та ефективність законодавчих актів у сфері господарювання значною мірою залежать від економічної підготовки юристів. Саме тому юридичні навчальні заклади мають приділяти особливу увагу підвищенню ролі і значення економічних знань у процесі правотворчої діяльності, глибокому вивченню економічних проблем перехідної економіки, напрямам структурної перебудови економіки, проблемам економічної глобалізації.

Зазначені завдання мають реалізуватися на основі відповідної педагогічної моделі і нових педагогічних підходів згідно з досвідом провідних країн світу. Ця модель включає:

самостійність і аналітичність мислення;

акцент на вивчення та розуміння, а не на запам'ятовування інформації;

вміння знаходити дані, оперувати ними і розвивати аналітичні можливості;

міждисциплінарність у підготовці;

емпіричну освіту (на основі узагальнення емпіричного досвіду), освіту в реальних умовах і проблемно орієнтоване навчання.

З перелічених компонентів особливе значення мають проблемність та міждисциплінарність. Особливий акцент на цьому принципі робить академік Академії економічних наук України, професор В. Оскольський: «Економічна наука зобов'язана включати у свій предмет і знання всіх інших наук та сфер діяльності, тобто виступати синергетичною наукою, яка формує у людей інноваційний, ноосферний світогляд, здатність мислити глобально, а діяти локально — в інтересах своєї країни і свого народу» [5, с. 11].

Лауреат Нобелівської премії 2009 р. в галузі економіки Елінор Остром вважає, що глобальні масштаби процесів і взаємозалежності різних країн потребують адекватного регулювання, відсутність якого викликало сучасну світову фінансово-економічну кризу. Низьку якість управління світовими економічними процесами вона значною мірою пояснює тим, що всі дисципліни суспільних наук занадто зосереджені на своїх власних напрямках. Тому необхідно переходити міждисциплінарні кордони, будувати мости і поважати інші напрями діяльності. Наразі — це найбільший виклик для університетів [6, с. 13].

Не менш актуальною є організація проблемного навчання. У сучасному світі важлива не кількість інформації, а систематизація та аналіз, використання на практиці для застосування у різних життєвих ситуаціях. Велике значення мають формування компетенції, розвиток критичного мислення, сти мулювання безперервної самоосвіти [7, с. 3]. На нашу думку, Болонська система навчання має всі передумови для реалізації зазначених принципів. Кожна тема з курсу економічної теорії мусить ставити економічні проблеми і пропонувати студентам знайти юридичні підходи до їх розв'язання.

Спрямованість Болонської системи на самостійну роботу в умовах доступності інформації (Інтернет) може позитивно позначитися на вивченні і засвоєнні таких спецкурсів, які доцільно включити в навчальні програми: «Необхідність на напрями структурної перебудови економіки України», «Міжнародні економічні відносини», «Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації», «Євроінтеграція». Такі поглиблені економічні знання стануть найважливішим чинником професіоналізму. Зазначені

спецкурси мають бути лекційними і невеликими за обсягом. Остання лекція може проводитися у вигляді конференції. Контроль може здійснюватись у формі заліку.

Ми знаємо, що Болонська система ставить за мету залучення студентів до наукової діяльності, самостійного мислення. Однак поки що реферати та інші форми самостійної роботи часто мають формальний характер. Як зробити їх творчими? Це велике питання. Мабуть, для відповіді на нього необхідно мати додаткові години для обговорення зі студентами проблем, які визначені в наукових роботах, а також для публічного захисту цих робіт. На нашу думку, для поліпшення економічної підготовки юристів було б доцільним увести державний іспит з економічної теорії.

Слід зауважити, що в нашій державі і країнах ближнього зарубіжжя є приклади успішного поєднання економічних знань та юриспруденції. Показовим у цьому контексті є досвід юридичного факультету Київського національного економічного університету. Декан факультету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України В. Опришко зазначив: «За радянських часів у галузі юриспруденції готували фахівців для роботи в судових, судово-слідчих установах, а також для роботи в місцевих радах... Таким чином, більшість юристів працювали в судово-кримінальній сфері. Сьогодні ж на перший план виходить підготовка юристів для роботи в господарській, позитивній, а не каральній сфері. Випускники нашого факультету працюють в юридичних фірмах, банківських установах, на підприємствах, у державних установах. Багато серед них адвокатів і нотаріусів. Одне слово, вони — фахівці, здатні здійснювати юридичне забезпечення суспільних відносин в економічній та соціально-політичній сферах» [8].

Студенти вивчають цикл таких фундаментальних економічних дисциплін: політекономія, інформатика і комп'ютерна техніка, економіка підприємства, міжнародна економіка, бухгалтерський облік, фінанси, гроші та кредит, менеджмент. Цикл професійно орієнтованих дисциплін включає зовнішньоекономічну діяльність, інвестування.

Висновки. Необхідність прискорення процесу реформування національної економіки в напрямі її структурної перебудови на основі реалізації інноваційної моделі потребує відповідних змін у педагогічних підходах. Нові освітні моделі спрямовані перш за все на міждисциплінарність, проблемність навчального процесу та його максимальне наближення до вимог життя.

Поєднання економічних та юридичних знань дає змогу спрямувати навчальний процес на якісну підготовку фахівців, здатних орієнтуватись у мінливому глобальному світі, оперативно приймати рішення щодо методів і напрямів реструктуризації суспільства, розбудови суверенної, демократичної, соціальної, правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Туган-Барановський М. Основы политической экономии / М. Туган-Барановський. — 4-е изд., перераб. — Пг. : Изд. юрид. кн. склада «Право», 1917. — 540 с.
2. Марченко М. Н. Теория государства и права : учеб. для вузов / М. Н. Марченко. — М. : Юрид. лит., 1996. — 432 с.
3. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / В. Н. Хропанюк ; под ред. Стрекозова В. Г. — М. : ИПП «Отечество», 1993. — 344 с.
4. Економіка знань — модернізаційний проект України / за ред. В. М. Гейця, В. Н. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К. : Фенікс, 2007. — 542 с.
5. Сокольський В. Україна має потенціал, щоб вийти з кризи сильною і конкурентоспроможною / В. Сокольський // Уряд. кур'єр. — 2010. — № 78.
6. Генри А. Больше велосипедных дорожек! / А. Генри, Д. Ярош // Инвест-газета. — 2009. — 2–8 листоп.
7. Будемо серед кращих за освітою // Уряд. кур'єр. — 2010. — № 70.
8. Опришко В. Юридична освіта за світовими стандартами [Електронний ресурс] / В. Опришко. — Режим доступу: www.justinian.com.ua/autor.php?id=310

ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ЮРИСТОВ

Макуха С. Н.

Анализируются взаимосвязи экономики и права в контексте подготовки юридических кадров. Доказывается необходимость повышения качества экономической подготовки юристов и определяются основные направления решения этой проблемы. Особое внимание уделяется повышению роли и значения экономических знаний в процессе правотворческой деятельности.

Ключевые слова: экономика, право, экономическая политика, реформирование, новая педагогическая модель.

INTERDEPENDENCE OF THE ECONOMY AND RIGHT IN PROCESS OF TRAINING LAWYER

Makuha S. N

The Article contains the analysis an intercoupling the economy and right in context of training the lawyer. The need of increasing quality economic education lawyer is proved. The main trends of the decision given problems are defined Emphases increasing dug and importances of the economic knowledges in process of legislative activity is spared.

Key words: economy, right, economic policy, reformation, new pedagogical model.